

حق بر محیط زیست سالم

الگوی ایرانی - فرانسوی

تألیف:

دکتر علی مشهدی

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه قم

سرشناسه : مشهدی، علی، ۱۳۵۹ -
 عنوان و نام‌پدیدآور : حق بر محیط زیست سالم: الگوی ایرانی فرانسوی /
 تألیف علی مشهدی
 مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۳۵۲ ص.
 شابک : 978-964-511-473-0
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه: همچنین به صورت زیرنویس.
 یادداشت : نمایه.
 موضوع : محیط زیست -- قوانین و مقررات -- ایران
 موضوع : محیط زیست -- قوانین و مقررات -- فرانسه
 موضوع : محیط زیست -- قوانین و مقررات بین‌المللی
 موضوع : حقوق تطبیقی
 رده‌بندی کنگره : ۳۵۸۵ ح ۷
 رده‌بندی دویی : ۳۴۴/۰۴۶
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۱۰۹۶۸۳

هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایل الکترونیکی و...) از این اثر بدون اخذ مجوز
 از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.
 لطفاً در صورت مشاهده، موارد را به شماره تلفن‌های ذیل اطلاع دهید.

۷۴

نشر میزان
 حق بر محیط زیست سالم
 الگوی ایرانی - فرانسوی
 دکتر علی مشهدی
 چاپ اول: پاییز ۱۳۹۲
 قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان
 شمار: ۱۰۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۴۷۳-۰

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاووسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۲۹۱۳۱
 فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، رویروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
 واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱
 پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ
الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

«سورة حديد، آیه ۲۴»

تقدیم

به شهدای عرصه محیط زیست و منابع طبیعی^۱

«...بارالها به من بینشی عنایت فرما تا عظمت زنجیره پرشکوه حیات را در زمین بشناسم و مرا توفیقی عطا فرما تا در پاسداری از آنچه دمر طبیعت به ما ارزانی فرمودی تلاش کنم، زیباییها و پاکی‌های زمینت را بسستایم و در جهت آلودگی و تخریب زمین گام برندارم که به خوبی می‌دانم «بقای من» در گرو «بقای زمین» پاک است...»^۲

۱. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، علاوه بر جنگ تحمیلی، در راستای حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی کشورمان، محیط بانان و جنگل‌بانان بسیاری به شهادت رسیده‌اند. برای اطلاع از لیست این شهداء به تفکیک استان ر.ک:

علی نژاد، ساسان، مناطق تحت مدیریت اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، چ اول، ۱۳۸۸، صص ۱۶۰-۱۵۹.

۲. دعای زمین پاک، نقل از: سایت سازمان حفاظت محیط زیست، آبان ماه ۸۷.

فهرست عناوین اصلی

دبیاچه	۱۱
بخش نخست - تحول در مبانی و ماهیت حق بر محیط زیست	۱۹
فصل اول - تحلیل مفهومی و روند شکل‌گیری حق بر محیط زیست	۲۰
گفتار اول - تحلیل مفهوم	۲۱
مبحث اول - مفهوم حق و تحول آن	۲۱
بند اول - حق در دوران قدیم (عهد باستان)	۲۲
بند دوم - سده‌های میانه (قرون وسطی)	۲۶
بند سوم - عصر نوزایی و دوران جدید	۲۸
بند چهارم - مفهوم معاصر حق و تحولات آن	۳۱
مبحث دوم - مفهوم محیط زیست؟	۳۹
بند اول - مفاهیم و تعاریف رایج	۴۱
بند دوم - محیط زیست و مفاهیم مشابه	۴۳
بند سوم - مفهوم «محیط زیست» در حق بر محیط زیست	۴۵
مبحث سوم - «حق بر محیط زیست» و مفهوم آن	۵۰
بند اول - تعریف مبتنی بر اسناد	۵۰
بند دوم - تعاریف نظری	۵۱
گفتار دوم - روند شکل‌گیری حق بر محیط زیست در حقوق عمومی	۵۶
مبحث اول - مسائل زمینه ساز	۵۷
بنداول - تکنولوژی و صنعت	۵۷
بند دوم - افزایش جمعیت	۵۹
بند سوم - الگوی مصرف	۶۰
بند چهارم - توسعه ناپایدار	۶۲
مبحث دوم - شکل‌گیری حق بر محیط زیست در سطح فراملی (نخستین گام)	۶۳
بند اول - اعلامیه‌ها و اسناد	۶۳

۷۳	بند دوم - تلاش‌های منطقه‌ای
	مبحث سوم - پیدایش حق بر محیط زیست در حقوق عمومی داخلی (نمونه ایران و فرانسه)
۷۷	
۷۷	بند اول - قوانین اساسی
۸۰	بند دوم - قوانین عادی
۸۱	بند سوم - رویه قضایی
۸۶	بند چهارم - عملکرد دولت
۸۷	فصل دوم - تحول در مبانی حق بر محیط زیست
۸۸	گفتار اول - رابطه انسان و محیط زیست
۸۸	مبحث اول - رابطه‌ها
۹۰	مبحث دوم - تاریخ تحول
۹۴	گفتار دوم - نظریه‌های انسان محور
۹۴	مبحث اول - اصالت انسان
۹۸	مبحث دوم - اصالت ذهن (دوالیزم دکارتی)
۱۰۲	مبحث سوم - فایده‌گرایی (اصالت فایده)
۱۰۴	گفتار سوم - نظریه‌های طبیعت محور
۱۰۴	مبحث اول - نظریات زمینه ساز
۱۰۸	مبحث دوم - نظریه بوم شناسی عمیق
۱۱۵	مبحث سوم - نظریه بوم شناسی فرا شخصی
۱۱۷	مبحث چهارم - نظریه شووینسیم انسانی؛ روتلیها
۱۲۰	مبحث پنجم - نظریه حقوق حیوانات
۱۲۱	مبحث ششم - نظریه ارزش
۱۲۵	فصل سوم - تحول در ماهیت حق بر محیط زیست
۱۲۶	گفتار اول - نظریه جمعیتی بودن حق بر محیط زیست
۱۲۷	مبحث اول - بیان نظریه
۱۳۰	مبحث دوم - نقد نظریه
۱۳۴	مبحث سوم - دفاع از نظریه

گفتار دوم - نظریه فردی بودن حق بر محیط زیست.....	۱۳۷
مبحث اول - بیان نظریه.....	۱۳۷
مبحث دوم - نقد نظریه.....	۱۳۹
مبحث سوم - دفاع از نظریه.....	۱۴۰
گفتار سوم - نظریه اکوستریستی حق بر محیط زیست.....	۱۴۲
مبحث اول - بیان نظریه.....	۱۴۳
مبحث دوم - جلوه‌های ظهور نظریه در حقوق فرانسه.....	۱۴۷
مبحث سوم - دفاع و تعدیل نظریه.....	۱۶۲
بخش دوم - تحول در جایگاه حق بر محیط زیست.....	۱۶۷
فصل اول - تحول هنجارین.....	۱۶۸
گفتار اول - سطح تقنینی.....	۱۶۹
مبحث اول - حقوق ایران.....	۱۶۹
مبحث دوم - حقوق فرانسه.....	۱۷۱
بند اول - تحول تاریخی هنجارها.....	۱۷۲
بند دوم - زمینه‌های تأثیر گذار بر شکل‌گیری هنجارها در عصر اکولوژی.....	۱۸۳
گفتار دوم - سطح اساسی.....	۱۹۲
مبحث اول - حقوق ایران.....	۱۹۲
مبحث دوم - حقوق فرانسه.....	۱۹۶
بند اول - اساسی‌سازی شکلی.....	۱۹۸
بند دوم - اساسی‌سازی ماهوی.....	۲۱۳
فصل دوم - تحول ساختاری.....	۲۳۵
گفتار یگانه - دگرگونی رویکردهای ساختاری در تضمین و اجرای حق بر محیط زیست.....	۲۳۷
مبحث اول - رویکرد مبتنی بر فرمان و کنترل (صعودی).....	۲۳۸
بند اول - بنیان‌های رویکرد.....	۲۳۸
بند دوم - وضعیت فرانسه و ایران.....	۲۴۰

۲۵۹.....	مبحث دوم - رویکرد مشارکت (نزولی).....
۲۶۳.....	مبحث سوم - رویکرد بدون دولت.....
۲۶۶.....	فصل سوم - تحول موضوعی.....
۲۶۷.....	گفتار اول - مولفه‌های ماهری.....
۲۶۸.....	مبحث اول - آب آشامیدنی سالم.....
۲۷۱.....	مبحث دوم - هوای پاک.....
۲۷۴.....	مبحث سوم - محیط آرام.....
۲۷۸.....	گفتار دوم - مولفه‌های رویه‌ای.....
۲۷۸.....	مبحث اول - دسترسی به اطلاعات زیست محیطی.....
۲۸۲.....	مبحث دوم - مشارکت در تصمیم‌گیری‌های زیست محیطی.....
۲۸۵.....	مبحث سوم - دسترسی به عدالت.....
۲۹۵.....	فهرست منابع و مآخذ.....
۳۱۷.....	ضمیمه.....
۳۳۱.....	نمایه واژگان.....
۳۳۴.....	نمایه نام‌ها و اشخاص.....

« کوتاه نوشته ها »

ق.ا: قانون اساسی

ک.پ: کلاس ه پرونده

ک.م.ز: کد محیط زیست فرانسه

ر.ک: رجوع کنید به

ش.د: شماره دادنامه

ن.ک: نگاه کنید به

ج: جلد

ج.ا.ا: جمهوری اسلامی ایران

چ: چاپ

A.J.D.A: Actualité Juridique du Droit Administratif

AFSSE: Agence Francaise de Sécurité Sanitaire Environnementale

Arr: Arrêt

Art: Article

BCI: Bonnes Conditions d'information

C.env: code de l'environnement

CADA: Commission d'accès aux documents administratifs.

CC : Conseil constitutionnel

CE : Conseil d'Etat

CE: Communauté Européenne

CEDH: Cour Européenne des Droits de l'Homme

CMED: Commission mondiale pour l'environnement et le développement

CNDP: Commission nationale du débat public

CNFPT: Centre National de la Fonction Publique Territoriale

CNPN: Conseil National de Protection de la Nature

CSIC: Conseil supérieur des installations classées

Déc: Décision

Décr : Décret

DIREN: Direction Régionale de l'environnement

DRIRE: Direction Régionale de l'Industrie, de la Recherche et de l'Environnement

Ed: édition

Ibid: ibidem (au même endroit)

ICPE : Installation Classée pour la Protection de l'Environnement

JO: Journal officiel

JORF: Journal officiel de la République française

L: loi

LEMA : Loi sur l'eau et les milieux aquatiques

LGDJ: Librairie générale de droit et de jurisprudence

Mod : modifié

n°: numéro

Op.cit: opere citato (=dans l'ouvrage cité)

P: page

PPFCI: Plan de protection des forêts contre l'incendie

Rec: Recueil

RJE: Revue Juridique de l'Environnement

TA: Tribunal administratif

T.G.I: Tribunal de grande instance

UDF: Union pour la démocratie française.

UNCED: United Nations Conference on Environment and Development

V: voir

Vol : Volume

WSSD: World Summit on Sustainable Development

ZNIEFF: Zones Naturelles d'Intérêt Ecologique Faunistique et Floristique

ZSC: Zone Spéciale de Conservation

ZPS: Zones de Protection Spéciales

وضعیت بوم شناسی امروز از نظر ایدئولوژیک شبیه نهضت‌های مقاومت است...
بوم شناسان را باید یاغی محسوب کرد. چرا که با حق «جامعه» و «فرد» برای
آلوده ساختن محیط... مخالفند.^۱

پل شپارد، بوم شناسی علم عصیانگر

دیباچه

۱. در عصر حاضر محیط زیست، در معرض آسیب‌های جدی و فراوانی قرار گرفته است. محیطی که به مثابه بستر حیات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، لازمه تداوم حیات هر انسان است. محیطی که انسان باید در آن به نحوی مناسب، ایمن، عاری از بیماری و آلودگی زیست نماید. علیرغم این واقعیت و ضرورت، سال‌های پایانی هزاره دوم و اوایل هزاره سوم شاهد وضعیتی است که به شدت این واقعیت و ضرورت حیات انسانی را تحت تأثیر خود قرار داده است. افزایش بیماری‌های ناشناخته چون سرطان‌ها، تهی‌سازی شتاب آلود منابع طبیعی، حوادث تکنولوژیکی، حوادث طبیعی منجر به تخریب محیط زیست و آلودگی،^۲ کیفیت نامناسب منابع آب، آلودگی خاک، آلودگی هوا، انتشار گازهای گلخانه‌ای، باران‌های اسیدی، دستکاری‌های ژنتیکی، بیابان‌زایی، بهره برداری بیش از حد منابع طبیعی، استفاده بی رویه از سموم دفع آفات شیمیایی، فرسایش بی‌رویه خاک، تخریب زیستگاه‌ها، از بین رفتن تنوع زیستی و گونه‌های جانوری و گیاهی، آلودگی دریاها و سواحل، چشم‌انداز بسیار خطرناکی را بویژه برای کشورهایی جهان سوم، ترسیم نموده است. این مشکلات تنها متعلق به جهان اقلیت (توسعه یافته‌ها) نبوده، بلکه جهان اکثریت (در حال توسعه و کمتر توسعه یافته‌ها) نیز با آن به

۱. وهاب زاده، عبدالحسین، بوم شناسی، علم عصیانگر، مقاله پل شپارد، انتشارات چشمه، چ اول، ۱۳۸۲، صص ۹-۱۰.

۲. برای نمونه در مارس ۲۰۱۱ می‌توان به زلزله ژاپن و حادثه نیروگاه اتمی فوکوشیما اشاره نمود. به گونه‌ای که اثرات آلودگی رادیو اکتیو، دیر پاتر و جبران ناپذیر تر از حادثه اولیه (زلزله) برای مقامات ژاپنی و شهروندان گشت.

نوعی گریبانگیر هستند. تنها شدت و نوع برخی از مشکلات فرق می‌کند. به گمان «محیط زیست‌گرایان»^۱ ریشه واقعی بسیاری از این مشکلات، ناشی از نحوه تفکر و بینش انسان‌ها و دولت‌ها به محیط زیست و منابع طبیعی است.

بدینسان گروهی به باز اندیشی در زمینه نحوه برخورد انسان و طبیعت تأکید نموده‌اند و برخی دیگر بر اصلاح و مدیریت وضع موجود پای فشردند. آنچه میان آنها مشترک بود ضرورت بهره‌مندی انسان‌ها از محیط زیست سالم،^۲ پاک،^۳ عاری از آلودگی،^۴ متوازن،^۵ ایمن،^۶ مناسب،^۷ دلپذیر،^۸ سالم و گوارا^۹ بود.

بعد از کنفرانس استکهلم و تحت تأثیر این اندیشه‌ها موضوع حق برخورداری از محیط زیست سالم و عاری از آلودگی نیز کم‌کم وارد ادبیات حقوق عمومی، بویژه مباحث حقوق بشر گردید. طرح این حق در ابتدا حاصل تلاش‌های متعدد بین‌المللی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی بود و سپس توانست در حقوق ملی نیز مطرح و گسترش یابد. حق بر محیط زیست در حقیقت پاسخی به بحران‌ها و مشکلات پیچیده و نوظهوری بود که به دنبال تصمیم‌برخورداری انسان از محیط مناسب، سالم و پویا مطرح می‌شد. سپس این حق در ادبیات حقوقی در قالب نسل سوم حقوق بشر و در مجموعه «حقوق همبستگی» به جامعه حقوقی معرفی گردید. اما ماهیت و مبانی این حق به لحاظ نظری بحث‌های جدی را در میان اندیشه‌های حقوق بشری مطرح نمود. علاوه بر این کم‌کم با تصویب قوانین اساسی و سایر قوانین عادی حق بر محیط زیست به حقوق ملی کشورها نیز وارد گردید.

با این توصیف، سالیانی است که حق بر محیط زیست^{۱۰} در حقوق عمومی به دنبال بازیابی ادبیات شکوهمند خویش است. این ادبیات در حال تکوین، علیرغم نبودن، بحث‌های جنجالی حقوقی، سیاسی، اخلاقی و فلسفی بسیاری را در پی داشته است.

1. Environmentalists

2. Healthy

3. Clean

4. Unpolluted

5. Balanced

6. Safe

7. Suitable

8. Pleasant

9. Wholesome

10. Right to environment(En)/ droit à l'environnement(Fr).

مفهوم، پیشینه، مبانی، قلمرو، منابع، ماهیت، جایگاه، استقلال، گستره، ضرورت، برد حقوقی و الزام‌آوری این حق از بارزترین این مباحث دامنه‌دار است. این دغدغه‌ها و اختلافات پیش از همه منجر به طرح ضرورت پرداختن به موضوع عمیق‌تر و پیچیده‌تری جهت تبیین مبانی نظری، ماهیت، جایگاه و تحولات این حق در حقوق عمومی معاصر می‌شود. امری که تبیین و درک مبانی و تحولات امروزی آن سخت وابسته به برداشت ما از نظام حقوق بشر و تبیین رابطه انسان و طبیعت و تاریخ اندیشه‌ها و برداشت‌های انسان در رابطه پیش گفته است. هم اکنون در حقوق عمومی داخلی، به علت نصبح برخی از اندیشه‌ها و ظهور برخی از تحولات در زمینه حق بر محیط زیست، این موضوع صحن ورود به نظام هنجارهای ملی، از یک موضوع شیک، حاشیه‌ای، قوام نیافته و «نرم»^۱ به در آمده است. به گونه‌ای که تضمین و اجرای این حق با ادبیات فزاینده‌ای از قوانین و مقررات و رویه‌ها و از همه مهمتر تغییر برخی از رویکردها در سطح دولتمردان و همچنین شهروندان مواجه و روز به روز به سمت تحول قواعد، تحکیم و ارتقا در حال حرکت است.

۲. در طول سالیان پس از «ریو» و «ژوهانسبورگ»^۲ حق بر محیط زیست در حقوق ملی توانسته است جایگاه خود را در سلسله مراتب هنجارهای حقوقی باز یابد. بر این اساس حقوق محیط زیست در حقوق عمومی داخلی در طی سالیان اخیر پا به پای تحولات بین‌المللی و داخلی پیشرفت قابل ملاحظه‌ای نموده و آستان تحولات شگرفی گشته است. برای نمونه در فرانسه، توجه احزاب، دولت و گروه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی و حقوقی به مسئله محیط زیست، تدوین کدی به نام «کد محیط زیست»^۳ افزایش بی‌سابقه تعداد متون قانونی، تغییر ساختار اداری دولت فرانسه در زمینه مدیریت مسائل محیط زیست، بروز مشکلات جدید زیست محیطی، تأثیر حقوق بین‌الملل و حقوق اتحادیه اروپا و همچنین موازین حقوق بشر بین‌المللی، رشد رویه قضایی اختصاصی زیست محیطی، پیش‌بینی و تصویب رژیم مسئولیت ویژه خسارات زیست

1. Soft

۲. منظور اعلامیه ۱۹۹۲ ریو و ۲۰۰۲ ژوهانسبورگ است.

3. Code de l'environnement (crée par ordonnance n° 2000-914 du 18 septembre 2000.)

محیطی^۱ و در نهایت تصویب «منشور اساسی محیط زیست»^۲ و تأثیرات آن در حقوق عمومی فرانسه از قبیل این تحولات است.^۳ این تحولات هر کدام به نوبه خود مبتنی بر تلقی خاص از حق بر محیط زیست است. اما علیرغم شکل‌گیری و تحول ملموس این حق در حقوق عمومی داخلی، اکثر پژوهش‌های این حوزه مربوط به تحلیل‌های بین‌المللی و غالباً تکراری معطوف است و از جنبه‌های ملی و همچنین مبانی فکری و ماهیت حقوقی این حق تا کنون غفلت گردیده است. این در حالی است که امروزه حق بر زیست از حالت بین‌المللی (غالباً با محتوای حقوق نرم) خارج گردیده و در حقوق داخلی برخی از کشورها در خلال قوانین اساسی و آراء دادگاه‌های ملی با مبانی و منابع خود تحکیم گردیده است (حقوق سخت). آنچه در این پژوهش نشان داده شده است تمایز سطح تحلیل‌ها از حق بر محیط زیست و توجه به تحول آن در حقوق عمومی داخلی (فرانسه و ایران) است.

۳. علیرغم برخی تلاش‌ها که در زمینه تضمین حق برخورداری از محیط زیست سالم در حقوق عمومی ایران صورت گرفته است، رویکردها و نگرش‌ها به اهمیت مسئله چندان قابل قبول نیست. برای غالب شهروندان و دولتمردان نیز موضوع حفاظت از محیط زیست به عنوان یک موضوع شیک و ویتروینی و حاشیه‌ای تبدیل شده است. در حالی که تضمین حق بر محیط زیست سالم یویژه آنجا که به حق بر سلامتی و بهداشت پیوند می‌خورد و مسئله عدالت محیطی را مطرح می‌نماید، نه تنها موضوعی حاشیه‌ای نبوده بلکه اهمیت آن برای جوامع در حال توسعه و توسعه نیافته دو چندان می‌شود. بر این مبنا استفاده از نتایج مطالعات تطبیقی و عمیق در این زمینه ضرورت مهم دیگری است که می‌تواند دستاورد بسیاری برای ما داشته و نمایانگر خلاهای حقوقی و چشم انداز پیش رو باشد.

1. Loi n° 2008-757 du 1er août 2008 relative à la responsabilité environnementale et à diverses dispositions d'adaptation au droit communautaire dans le domaine de l'environnement.

2. Charte de l'environnement

۳. تصویب منشور اساسی محیط زیست و اصلاحات انجام شده در قانون اساسی فرانسه، در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۸ چهره حقوقی فرانسه را در عطف توجه به محیط زیست تغییر داد. این متن برخی از آراء اداری و قضایی نیز بازتاب یافت و تاکنون آثار مهمی در حوزه نقنین، قضاء و اجرا به همراه داشته است. اصلاحاتی که به قول میشل پریور تحت عنوان «اعلامیه سوم حقوق» Troisième déclaration de droits از آن یاد گردید. (منظور سه مرحله تاریخی درج قواعد حقوق بشری در قانون اساسی فرانسه است. یعنی اعلامیه حقوق بشر و شهروند ۱۷۸۹ (اعلامیه نخست) مقدمه ۱۹۴۶ (اعلامیه دوم) و منشور ۲۰۰۵ محیط زیست (اعلامیه سوم).

۴. زمینه‌های اولیه این پژوهش در خلال بحث‌هایی که در دروس «اخلاق محیط زیست» و «حفاظت از محیط زیست» دوره کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست و همچنین برخی از دروس و تحقیقات دوره دکتری حقوق عمومی از جمله درس «حقوق بشر» و «مکاتب فلسفی و کلامی در حقوق عمومی» صورت پذیرفت، شکل گرفت. در این نوشتار به بررسی و تبیین وضعیت و جایگاه «حقوق اساسی محیط زیست» در سیستم حقوقی ایران و فرانسه با توجه به اصلاحات ۲۰۰۸ قانون اساسی فرانسه، بویژه تحلیل منشور اساسی محیط زیست ۲۰۰۵ فرانسه و تأثیر و بازتاب آن بر نظام حقوقی و قضایی این کشور پرداخته شده است. نقد رویکردهای انسان محور و طبیعت محور در این زمینه، تبیین مفاهیم جدید در حقوق عمومی داخلی ایران و فرانسه که قبلاً در حقوق بین‌الملل ظاهر گردیده‌اند. (نظیر حق بر مشارکت در تصمیم‌گیری‌های زیست محیطی، حق بر هوای پاک، حق بر محیط آرام، حق بر اطلاعات زیست محیطی) و مهمتر از آن تحلیل تأثیر آن بر حقوق اساسی و لزوم تفکیک مباحث و آثار آن در حقوق ملی و بین‌المللی مهمترین دلایل انتخاب این پژوهش است. البته ادبیات حق بر محیط زیست در حقوق بین‌الملل و در قالب نسل‌های حقوق بشری در ایران در برخی از مقالات و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد وجود دارد.^۱ ولی ابعاد نظری و تطبیقی این موضوع در پرتو آموزه‌های «حقوق عمومی» موضوع نوینی است.

۱. مهمترین این پژوهش‌ها که تا کنون به زبان فارسی، مشخصاً در زمینه حق بر محیط زیست سالم انجام شده است، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:
- رضایی قوام آبادی، محمدحسین، «حق برخورداری از محیط زیست سالم در حقوق بین‌الملل»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، به راهنمایی دکتر اردشیر امیر ارجمند، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۷۷-۱۳۷۸.
- فیروزی، مهدی، «حق بر محیط زیست در اسناد بین‌المللی و اسلام»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، به راهنمایی دکتر اردشیر امیر ارجمند، دانشگاه مفید، ۱۳۸۲.
- قره بلاغی، وحید، «جایگاه حق بر محیط زیست در نظام حقوقی ایران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست، به راهنمایی دکتر اردشیر امیر ارجمند، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۸۷.
- کشاورز، اسماعیل، «مبانی فلسفی حق بر محیط زیست سالم»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست، به راهنمایی دکتر محمد راسخ، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق، ۱۳۸۷.
- حبیبی محمد حسن، «حق برخورداری از محیط زیست سالم به عنوان حق بشریت»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۶۰، تابستان ۸۲.
- مولایی، یوسف، «نسل سوم حقوق بشر و حق بر محیط زیست سالم»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۶، ش ۳۷ (۴): ۲۷۳-۲۹۶.

۵. سؤال اصلی که این پژوهش به دنبال پاسخ به آن است، این امر است که با توجه به تحولات اخیر، در فرآیند ورود این حق به حقوق عمومی داخلی، ماهیت، مبانی و جایگاه این حق چه سمت و سویی به خود گرفته است؟ در این راستا چند سؤال اساسی خرد دیگری نیز مطرح است. اینکه ماهیت حق بر محیط زیست چیست؟ حق بر محیط زیست به لحاظ فکری تحت تأثیر چه اندیشه‌های قرار داشته؟ (مبانی نظری نضج حق بر محیط زیست) و این امر چه تأثیر و بازتابی بر صورت‌بندی حق بر محیط زیست در حقوق ملی داشته است؟ (تأثیر الگوی حق بر محیط زیست بر صورت‌بندی حقوق عمومی داخلی) امروزه حق بر محیط زیست در نظام حقوقی فرانسه به لحاظ نظری و عملی آستان چه تحولی شده و چه تجاربی را برای ایران می‌تواند به ارمغان بیاورد؟ (تحول حق بر محیط زیست در حقوق فرانسه)، سهم اندیشه‌ها و نظریات در تحول هنجاری و ساختاری حق بر محیط زیست تا چه اندازه بوده است؟ (مبانی فکری و نظری حق بر محیط زیست) مفهوم، ماهیت، مولفه‌ها و مبانی حق بر محیط زیست چیست؟ آیا طرح حق بر محیط زیست سالم در متون حقوقی صرفاً جهت تضمین سلامت آن برای انسان است (انسان محوری حق بر محیط زیست) یا طرح حق بر محیط زیست به معنای حفاظت و تضمین کل اکوسیستم می‌باشد؟ (طبیعت محوری حق بر محیط زیست) آیا تحولات اخیر حق بر محیط زیست در حقوق عمومی داخلی توانسته است این حق را ارتقاء داده و تحکیم بخشد؟ آیا با ورود و شناسایی حق بر محیط زیست در حقوق عمومی داخلی این حق از حالت حقوق قوام نیافته بین‌المللی به در آمده است؟ تأثیر تحول حق بر محیط زیست بر حقوق عمومی داخلی چگونه است؟ (تأثیر تحول حق بر محیط زیست بر تحول حقوق عمومی ایران و فرانسه) مقایسه مدل فرانسوی حق بر محیط زیست و مدل ایرانی آن چه دستاوردی را برای مسئله حفاظت از محیط زیست در حقوق عمومی ایران دارد؟

۶. فرضیه بنیادین این پژوهش در پاسخ به سؤال اصلی این است که سمت و سوی مبانی، مبتنی بر انسان محوری محیطی است و رویکرد اکوستریستی به حق بر محیط

زیست در جریان ورود این حق به حقوق عمومی داخلی بهتر می‌تواند حمایت از این حق را تضمین نموده و توسعه دهد.

۹. در نهایت در سازماندهی این پژوهش سعی گردیده تا با توجه به فرضیه و سئوالات اساسی اصلی و فرعی اقدام گردد. بر این اساس در بخش نخست ابتدا به بررسی نحوه پیدایش و نضج این حق در حقوق عمومی خواهیم پرداخت. (فصل اول) تا مفاهیم، زمینه‌ها و تحولات مربوط به نحوه شکل‌گیری این حق تبیین گردند. سپس مبانی و ماهیت این حق را در راستای تحلیل سویه نظری پژوهش یعنی انسان محوری محیطی و ماهیت ویژه این حق را تحلیل خواهیم نمود. (فصل دوم و سوم) و در نهایت به عنوان نمونه در بخش دوم به قدر تحلیل دگرگونی‌ها و تحولات این حق در حقوق ایران و فرانسه در سه فصل تحول هنجارین، تحول ساختاری و تحول موضوعی خواهیم پرداخت. بنابراین این پژوهش با این ساختار اساساً به دنبال مطالعه تأثیر تحول نظری حق بر محیط زیست در سیستم حقوقی ایران و فرانسه است و بیش از پیش بر خلاهایی تأکید دارد که الگوی ایرانی حق بر محیط زیست با آن مواجه است.

۱۰. در نگارش این اثر و تکمیل تحقیقات از منابع و اسناد موجود در کتابخانه‌های ذیل حظ وافر برده‌ام:

- کتابخانه دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی
- مرکز تحقیقات حقوق محیط زیست دانشگاه استراسبورگ فرانسه
- کتابخانه پژوهشکده علوم محیطی دانشگاه شهید بهشتی
- کتابخانه موسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران
- کتابخانه اداره کل پژوهش و اطلاع رسانی نهاد ریاست جمهوری
- کتابخانه کرسی حقوق بشر دانشگاه شهید بهشتی

در همین جا باید از حمایت‌ها و تشویق‌های بی دریغ استادگرانقدرم، دکتر سید محمدقاری سید فاطمی تشکر نمایم. علاوه بر این در نگارش این اثر از نظرات و ارشادات فرهیختگان گرانقدر دکتر سید محمد هاشمی، دکتر محمد حسین رضائی قوام آبادی و دکتر محسن عبدالهی حظ وافر برده‌ام. از معلم اخلاق و زندگی جناب آقای دکتر عزیز الله فهیمی که همواره مشوق و همیار بنده بوده‌اند نیز به نوبه خود تشکر می‌نمایم. از همسر عزیزم که با صبر و حوصله و تحمل، همراه بنده بوده و در

تکمیل پژوهش موافق طریق بودند سپاسگزارم. همچنین باید از جناب آقای عبدالحسین وهابزاده معلم درس اخلاق محیط زیست و خانم دکتر رونارد مدیر مجله فرانسوی حقوق محیط زیست و مرکز تحقیقات حقوق محیط زیست دانشگاه استراسبورگ فرانسه، و نیز سایر عزیزانی که هریک در به ثمر نشستن این پژوهش با اینجانب همفکری و هم دلی و همراهی نمودند، قدردانی نمایم. در پایان از مساعی مدیریت محترم انتشارات میزان و مجموعه کارکنان در طبع و نشر اثر حاضر تشکر می‌نمایم. بی‌تردید پژوهش حاضر با خلاءها و کاستی‌های نظری و عملی بسیاری مواجه است. امید که این اثر ناچیز مقدمه‌ای برای پژوهش‌های تفصیلی در آینده باشد.

انشاءالله